

Denna rapport är en sammanställning grundad på Utrikesdepartementets bedömningar. Rapporten gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av läget för de mänskliga rättigheterna, demokrati och rättsstatens principer i landet. Information bör också sökas från andra källor.

Moçambique – Mänskliga rättigheter, demokrati och rättsstatens principer: situationen per den 30 juni 2019

I. SAMMANFATTNING

Moçambiques konstitution stadgar att landet är en demokrati med flerpartival och garanterar de mänskliga rättigheterna. I realiteten finns emellertid brister i genomförandet på båda dessa områden. Den övergripande trenden i Moçambique är att respekten för de ekonomiska och sociala rättigheterna stärks samtidigt som situationen för de politiska och medborgerliga rättigheterna försvagas. Regeringspartiet Frelimo och statsbärande institutioner är nära sammankopplade, vilket begränsar självständigt myndighetsutövande. Detta påverkar bland annat valprocessen, men begränsar även möjligheterna till effektivt ansvarsutkrävande. Det finns också allvarliga brister vad gäller rättssystemets oberoende och transparens. Svaga institutioner och omfattande straffrihet bidrar till utbredd korruption i samtliga samhällssektorer.

Mellan 2013 och 2016 blossade den militära konflikten mellan regeringen och oppositionspartiet Renamo åter upp. Fram till i slutet av 2016 ledde konflikten till flyktingströmmar och till kränkningar av och övergrepp mot de mänskliga rättigheterna, däribland utomrättsliga avrättningar. Fredssamtal har pågått sedan slutet av 2016 och ett fredsavtal förhandlas, vilket förbättrat läget. I den nordliga provinsen Cabo Delgado har såväl extremistgrupper som regeringens säkerhetsstyrkor gjort sig skyldiga till övergrepp mot och kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Utrymmet för media och civilsamhälle har fortsatt att krympa. Journalister, akademiker, domare, åklagare, civilsamhällesföreträdare och politisk opposition utsätts för förföljelse, hot och våld samt i enstaka fall mord.

Moçambique är alltjämt ett av världens fattigaste länder. Mellan 2000 och 2016 växte ekonomin i genomsnitt med 7,2 procent årligen, men från 2016 har den ekonomiska tillväxttakten sjunkit. Den ekonomiska nedgången orsakades i huvudsak av en stor korruptionsskandal ("de hemliga lånen"), fallande råvarupriser och torka. Den långvariga torkan samt två cykloner som drabbade Moçambique i mars 2019, har inneburit att 1,85 miljoner människor varit i behov av humanitärt stöd.

Det finns inga rapporter om systematiskt våld mot hbtq-personer, men det finns fortsatt bristande tolerans för samkönade sexuella relationer, inte minst på landsbygden. Många hbtq-personer är inte öppna med sin sexuella läggning på grund av social stigmatisering.

Generellt sett har kvinnor och flickor sämre möjligheter att till fullo åtnjuta de mänskliga rättigheterna. Utbildningsnivån är låg och cirka hälften av befolkningen är analfabeter, med stor diskrepans mellan kvinnors och mäns läskunnighet. Läskunnigheten har dock förbättrats de senaste åren. Mödra- och barnadödligheten har förbättrats men är fortsatt hög. Närmare hälften av alla flickor har gift sig innan de har fyllt 18 år men i juni 2019 antog parlamentet en lag som kriminaliserar barnäktenskap.

Personer med albinism fortsätter att diskrimineras och attackeras, men antalet rapporterade mord har sjunkit. Skillnaderna är stora mellan stad och landsbygd; på landsbygden är de politiska, ekonomiska och sociala rättigheterna mer begränsade.

II. RÄTTSSTATENS PRINCIPER

Konstitutionen garanterar tillgång till rättvisa samt domstolarnas oberoende. Rättsstaten har emellertid försvagats de senaste två decennierna och det finns allvarliga brister vad gäller rättssystemets oberoende, transparens och ansvarsutkrävande. I den senaste rapporten från Afrikanska unionens *African Peer Review Mechanism* (2019) omnämns de starka banden mellan den verkställande makten och den dömande makten. Presidenten har betydande makt att utse högt uppsatta juridiska ombud och utser exempelvis både ordföranden och viceordföranden i Högsta domstolen, riksåklagaren och majoriteten av medlemmarna i konstitutionsrådet. Parlamentet måste dock godkänna utnämningarna. Det statsbärande partiet Frelimo har alltid innehaft parlamentsmajoritet. 47 procent av befolkningen anser att regeringen är dålig eller ganska dålig på att hantera kriminalitet, enligt

Afrobarometern 2017. Straffrättslagstiftningen från 2014 utgjorde ett viktigt steg för att modernisera den tidigare lagen, som härstammade från 1886.

Under tidigare presidenten Armando Guebuza togs tre illegala lån till ett sammanlagt värde av 2,2 miljarder amerikanska dollar med statliga garantier. Denna skandal blev sedan känd som ”de hemliga lånen” och har lett till ökade krav på transparens och ansvarsutkrävande i de offentliga finanserna.

Den utbredda korruptionen i det moçambikiska samhället återfinns också i rättsväsendet och begränsar rättssäkerheten. I *Transparency Internationals* index över upplevd korruption 2018, återfinns Moçambique på plats 158 av 180 länder, en försämring med 16 platser sedan 2016. I en studie som publicerades 2016 uppskattar den moçambikiska tankesmedjan *Centro de Integridade Pública* (CIP) att korruptionen kostat landet 4,9 miljarder amerikanska dollar per år under perioden 2004–2014, vilket motsvarar ungefär en tredjedel av landets bruttonationalprodukt år 2014. President Nyusi har under sin tid vid makten tagit krafttag för att bekämpa korruptionen. Flera högt uppsatta tjänstemän och tidigare ministrar har åtalats för korruption (inklusive med anledning av de hemliga lånen). Den nationella institutionen som har i uppdrag att bekämpa korruption (GCCC), har dock svårt att hantera storskaliga fall av korruption, bland annat på grund av kapacitetsbrist.

Ombudsmannafunktionen i Moçambique är uppdelad på två olika institutioner – *Provedor de Justiça* och *Comissão de Direitos Humanos* (CNDH). Ombudsmannainstitutionen (*Provedor de Justiça*) har till uppgift att hantera anklagelser om oegentligheter hos statstjänstemän men saknar närvaro utanför huvudstaden, hanterar relativt få ärenden och har begränsade personalresurser. I den senaste statistiken från 2016 minskade antalet fall kraftigt från 2015. Den nuvarande och den senaste ombudsmannen har en nära koppling till regeringspartiet då båda har innehaft posten som justitieminister. Ombudsmannen utses av parlamentet.

Den nationella kommissionen för de mänskliga rättigheterna (CNDH) etablerades 2009 som en del av uppföljningen av FN:s universella granskningsmekanism (UPR), men saknar resurser för att genomföra sitt uppdrag. Kommissionen håller en låg profil och undviker att uttala sig om politiskt känsliga frågor.

Landet rankas på plats 108 av 126 länder i *World Justice Projects* rättsstatsindex för 2019.

Rättssäkerhet

Det finns endast cirka 300 domare i Moçambique och antalet advokater uppskattas till ungefär 1 000, varav endast en tredjedel praktiserar yrket. För att hantera kapacitetsbristen finns det statliga rättshjälpsinstitutet (IPAJ) som under de senaste åren väsentligt ökat sin närvaro runt om i landet och numera finns etablerade i fler än 120 av 154 distrikt. IPAJ:s tjänster präglas samtidigt av bristande kvalitet då majoriteten av dess medarbetare är studenter med begränsad juridisk kompetens. Majoriteten av landets försvarsadvokater är verksamma i huvudstaden Maputo och tillgången till försvarsadvokater brister på landsbygden.

Enligt moçambikisk lagstiftning måste domare eller åklagare utfärda en arresteringsorder för att en person ska kunna gripas såvida inte personen grips på bar gärning för ett misstänkt brott. Utan en arresteringsorder får en person hållas i förvar som längst i 48 timmar. Med ett häktningsbeslut kan en person hållas i förvar i sex månader under det att förundersökningen pågår. Perioden kan förlängas. Under denna period har den misstänkte rätt till rättslig hjälp. Det finns rapporter om att misstänkta personer hålls frihetsberövade längre än föreskriven maxtid utan att ställas inför rätta, ofta på grund av brist på domare och åklagare.

Inga politiska fångar har rapporterats i Moçambique.

Straffbarhetsåldern höjdes från 12 år till 16 år 2015.

Straffrihet och ansvarsutkrävande

Det finns en utbredd straffrihet för övergrepp mot och kränkningar av de mänskliga rättigheterna. Polisen brister i att ställa sin egen personal till svars för övergrepp såsom övervåld och godtyckliga frihetsberövanden. Det finns också rapporterade fall av våld, mord eller godtyckliga frihetsberövanden begångna av landets säkerhetsstyrkor, inte minst av polisen, som inte har lett till åtal.

Rättsväsendet har inte utrett ett tiotal högprofilsmål där högt uppsatta oppositionsmedlemmar, företrädare för civilsamhället, åklagare och akademiker antingen har misshandlats eller mördats. I april 2018 lämnade en

grupp civilsamhällsorganisationer in en begäran till parlamentet om att vidta en utredning av våldshandlingar mot regeringskritiker.

III. DEMOKRATI

De politiska rättigheterna och de politiska institutionerna

Maktdelningen mellan den lagstiftande, verkställande och dömande makten är grundlagsfäst. Lagar som reglerar flerpartisystem stiftades då Moçambique befann sig under enpartistyre, under frihetsrörelsen Frelimo vid konstitutionsändringen 1990. Frelimo har sedermera vunnit samtliga fem nationella val som hållits sedan 1994. Parlaments- och presidentval liksom kommunalval hålls vart femte år. Resultatet av samtliga val har varit omtvistat. Valsystemet har kontinuerligt reformerats, men likväl har kriser utlöst efter valen 1999, 2009, och senast 2014 vilket resulterade i att konflikten mellan regeringen och oppositionspartiet Renamo återuppstod.

Vid röstregistrering och val har nationella och internationella observatörer konstaterat oegentligheter och fusk. Dessutom har både valkommissionen och valmyndigheten kritiserats för att brista i transparens och för att vara politiserade. Våldsamheter i samband med val är vanligt förekommande. *Economist Intelligence Unit* nedgraderade Moçambique till ”auktoritär regim” efter omtvistade kommunalval i oktober 2018.

Det politiska systemet är präglad av det starka presidentämbetet, där presidenten är såväl stats- som regeringschef och överbefälhavare över de väpnade styrkorna. Presidenten utser ministrar, landets högsta juridiska företrädare, centralbankens chef, ambassadörer och rektorer på de statliga universiteten. Presidenten kan i betydande utsträckning regera genom dekret. Presidenten har också befogenhet att upplösa parlamentet och kalla till nyval om regeringens program skulle röstas ner två gånger.

Parlamentet, som består av ett enkammarparlament med 250 ledamöter, granskar och diskuterar lagförslag. Det statsbärande partiet Frelimos dominerande ställning innebär att det i praktiken finns få möjligheter att utkräva ansvar av regeringen. Arbetet i parlamentet präglas av polariseringen och den låga tilliten mellan de politiska partierna, vilket i sin tur speglar en hög grad av misstro i samhället. Samarbete över partigränser förekommer sällan. Formellt utses kandidater till valsedeln på ett demokratiskt sätt;

partiledningen har dock ett stort inflytande, vilket stärker ledamöternas koppling till respektive partiledning snarare än valkretsen.

Det föreligger inga formella hinder för partier att delta i de allmänna valen. Tre partier (Frelimo, Renamo och MDM) kom vid det senaste valet 2014 in i parlamentet. Oppositionen är splittrad och har i praktiken bristande kapacitet och resurser att konkurrera med Frelimo.

2013 blossade åter begränsade stridigheter upp mellan Renamos beväpnade grupper och den nationella armén. Dessa stridigheter pågick fram till i slutet av 2016. Fredssamtal pågår sedan 2016. I augusti 2018 undertecknade parterna en militär överenskommelse för den pågående processen kring avvapning, demobilisering och återanpassning av före detta soldater.

En viktig fråga i fredsförhandlingarna har varit ökad decentralisering. Genom en konstitutionsändring 2018 ska den lokala makten ökas genom demokratiskt valda guvernörer till de tio provinserna; dessa har tidigare utsetts av presidenten. Lagen inrättar samtidigt en presidentutnämnd provinsiell funktion som i relation till provinsguvernören får flera – med guvernören överlappande – kompetenser. Från 2024 inrättas distriktsparlamenten som utses genom allmänna val.

Civilsamhällesorganisationer och valobservatörer har rapporterat om att regeringspartiet vid val använder statliga resurser och statliga medier på ett otillbörligt sätt. Kritik har riktats mot att valmyndigheten vid röstregistreringen inför valen 2019 överregistrerade antalet röstberättigade i delar av landet där Frelimo har starkt stöd. Dessa problem hänger samman med sammanblandningen mellan regeringspartiet, den statliga förvaltningen och näringslivet.

Valdeltagandet 2014 uppgick endast till 48,5 procent av de registrerade väljarna. Kvinnor, yngre och lågutbildade röstar i mindre utsträckning, liksom personer som sympatiserar med oppositionen.

Det civila samhällets utrymme

Civilsamhället i Mocambique är aktivt och mångfasetterat, med aktörer inom flera sektorer. Det finns dock relativt få organisationer som arbetar med politiska rättigheter. Landets tidigare ledande människorättsorganisation *Liga*

dos Direitos Humanos har fått minskat stöd och inflytande efter korruptionsanklagelser.

Det civila samhällets utrymme har krympt under 2010-talet, vilket är kopplat till inskränkningar i pressfriheten och i mötes- och föreningsfriheten. Det förekommer våld och hot mot civilsamhällesaktörer, enskilda individer som kritiserat regeringen liksom mot akademiker. Stora skillnader i civilsamhällets utrymme finns mellan stad och landsbygd. Dessutom är registreringsförfarandet för civilsamhällsorganisationer komplext, kostsamt och centraliserat, vilket gör processen särskilt svår för organisationer utanför huvudstaden. I juni 2018 lämnade regeringen en proposition till parlamentet, som gör det ännu mer kostsamt och tidskrävande att skapa och registrera en organisation. Civilsamhället har kritiserat utvecklingen och arbetar för att lagförslaget inte ska antas.

Statligt stöd ges till organisationer som erbjuder samhällstjänster men inte till de som arbetar med granskning av maktavare eller som deltar i policydialog och påverkansarbete. Lagen om organisationsfrihet ger även rätt till regeringen att neka statligt stöd till organisationer som kan ”kränka offentlig moral”. I maj 2019 nekade regeringen Internationella IDEA (I-IDEA) ackreditering som organisation i Moçambique, vilket är första gången en internationell organisation nekas organisationsstatus i landet. I-IDEA har dock fortfarande möjlighet att verka i landet, men under svårare byråkratiska omständigheter.

IV. MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

Respekten för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Rätten till liv, kroppslig integritet och förbudet mot tortyr har i flera fall inskränkts de senaste åren. I samband med att den väpnade konflikten mellan regeringen och Renamo återuppstod 2013–2016 rapporterade civilsamhällsorganisationer och FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter om summariska avrättningar och försvinnanden. Andra allvarliga brott med inverkan på de mänskliga rättigheterna är våldtäkter, kidnappningar, godtyckliga frihetsberövanden och förstörelse av egendom. Denna typ av brott fortsätter att ske, om än i mindre omfattning. Enstaka mord antas vara politiskt motiverade. Till exempel mördades borgmästaren i provinsen Nampula i oktober 2018 efter att han meddelat att han skulle lämna partiet MDM.

Sedan slutet av 2017 har våldsamma attacker utförts mot framförallt civila i Moçambiques nordligaste provins Cabo Delgado. Över 300 människor har dött och mer än tusen byggnader har satts i brand sedan våldsamheterna började. Under 2019 har rapporter inkommit om sexuellt våld mot kvinnor i samband med attackerna. I juni 2019 tog *daesh* för första gången på sig ansvaret för en attack i Cabo Delgado.

På lokal nivå är nyttjandet av land och landrättigheter den vanligaste orsaken till konflikt och spänningar (landregistrering, skogsplantering och -avverkning, jakt med mera.). Landlagen tolkas olika och lokala sedvänjor påverkar spänningarna. Privata företag, däribland gruvbolag och företag inom jordbrukssektorn, har av lokalbefolkning anklagats för ”*land-grabbing*”, det vill säga att land övertas utan ersättning eller laga process. I samband med landdispyter har säkerhetsstyrkor anklagats för misshandel och övergrepp.

Moçambique är både ett ursprungs- och transitland för människohandel av kvinnor, män och barn för sexuellt utnyttjande och tvångsarbete. Landet är också ett transitland för människohandel från Sydasien och för migranter från Afrikas horn som vill ta sig till Sydafrika. Moçambique uppfyller inte minimikraven vad gäller kampen mot människohandel enligt USA:s utrikesdepartements rapport om människohandel från 2019. Landet har dock gjort ansträngningar för att uppnå dessa krav. Tio traffickingfall, sex misstänkta fall om tvångsarbete och fyra fall av sextrafficking utreddes 2018, jämfört med fem utredda fall om tvångsarbete 2017.

Lagen om människohandel inbegriper även handel med organ. Offren är främst personer på landsbygden som lever i fattigdom och som kidnappas och försvinner. Kvinnor, barn och unga utgör 62 procent av offren för organhandeln.

De uppskattningsvis 20 000–30 000 personer som lever med albinism lever under ett ständigt hot om att kidnappas och mördas eftersom deras kroppsdelar används i traditionella ritualer. Barn är särskilt utsatta. Handlingsplanen för att förhindra attackerna brister i implementering och finansiering. Straffrihet är vanligt förekommande.

Förhållanden i landets fängelser är undermåliga med överbeläggning, brist på mat och sjukvård samt dåliga sanitära förhållanden.

Dödsstraff

Dödsstraffet avskaffades i Moçambique 1990.

Rätten till frihet och personlig säkerhet

Konstitutionen förbjuder godtyckliga frihetsberövanden, vilket generellt efterlevs. I samband med den återuppblossade väpnade konflikten med Renamo förekom arresteringar som främst drabbade marginaliserade samhällsgrupper som jordbrukare som lever i fattigdom samt personer som tillhör, eller tros tillhöra, oppositionen.

Sedan oktober 2017 har civilsamhälle och media rapporterat om godtyckliga arresteringar av personer som tros tillhöra en grupp som anklagats för att utöva islamism i Cabo Delgado. Enligt rapporter från civilsamhällesorganisationer har Moçambiques säkerhetsstyrkor upprepade gånger arresterat och kvarhållit hundratals personer, inklusive kvinnor och barn. Misstankarna har relaterat till påstådd islamism. Det muslimska religiösa samfundet har reagerat och vänt sig till myndigheterna för hjälp, vilket har lett till frigivning av många, särskilt kvinnor och barn.

Yttrande-, press- och informationsfrihet, inklusive på internet

Konstitutionen fastställer rätten till yttrandefrihet men i praktiken är yttrandefriheten begränsad. I *Reportrar utan gränsers* pressfrihetsindex 2019 rankas Mocambique på plats 103 av 180 länder, en försämring med fyra platser från 2018. Civilsamhällesorganisationen *Freedom House* klassificerar Mocambique som delvis fritt. Kritik mot regeringen tenderar att stämpas som opatriotisk eller oppositionsstyrd. I straffrättslagstiftningen finns en bestämmelse som likställer förtal av ledande statliga företrädare, däribland presidenten, med hot mot statens säkerhet.

Kritiker utpekade också som språkrör för det internationella samfundet. Journalister, akademiker och aktivister som arbetar för de mänskliga rättigheterna har kidnappats och utsatts för grov misshandel och hot som tros vara politiskt motiverade. En akademiker (fransk medborgare) sköts till döds på öppen gata i Maputo 2015 och i januari 2019 greps två journalister i provinsen Cabo Delgado för att ha rapporterat om våldsutvecklingen i regionen. De står anklagade för förtal av regeringsstyrkor och inväntar rättegång men har släppts mot borgen.

Informationsfriheten garanteras såväl i konstitutionen som i lagen om rätt till information från 2014. Regeringen presenterade i juli 2018 ett dekret som kraftigt höjer avgifterna för att bedriva journalistik. Efter kritik drogs förslaget tillbaka och det är för närvarande under granskning av parlamentets konstitutionsutskott.

Enligt lag har journalister och privatpersoner rätt att begära ut information från statliga myndigheter. Bristande transparens inom statsförvaltningen, inte minst inom statsfinanserna, utgör dock ett hinder mot tillgång till information.

Moçambique har ett relativt stort och oberoende medieutbud, åtminstone i städerna och för de cirka 20 procent av befolkningen som har tillgång till internet. Störst spridning har radio medan tryckt media fortfarande når en begränsad grupp läsare. Bristande läskunnighet påverkar tryckt medias spridning.

Statligt ägda medier är uttalat regeringsvänliga med stort inflytande från regeringspartiet. Regeringskritiska medier har svårare att verka då media generellt är beroende av staten eller annonser från statliga företag, som ofta har kopplingar till ledande företrädare i regeringspartiet. Själv censur förekommer bland journalister och redaktörer av rädsla för hot och våld, men även av rädsla för bortfall av annonsintäkter.

Regeringen har inte begränsat tillgången till eller censurerat internet. Det finns rapporter om att statens underrättelsetjänst övervakar mailväxlingar och infiltrerar chattrum och whatsapp-grupper under falska namn.

Rätten till mötes- och föreningsfrihet

Konstitutionen stipulerar skydd för mötes- och föreningsfriheten men denna rätt har de senaste tio åren alltmer inskränkts. Enligt lagen behöver medborgare inte ansöka om tillstånd för att anordna en fredlig demonstration utan enbart meddela lokala myndigheter minst fyra arbetsdagar innan en sådan ska hållas. Dock efterlevs detta främst i de regionala huvudstäderna – på distriktsnivå krävs oftast godkännande av den lokala administrationen. Inga rapporter har förekommit om att planerade demonstrationer stoppats på grund av att formaliakrav inte har uppfyllts, vilket tidigare var vanligt förekommande. Rätten att delta i fredliga sammankomster och demonstrationer har dock inskränkts exempelvis

genom att organisationer initialt har nekats tillstånd med hänvisning till trafikstörningar.

Fackföreningar har möjlighet att agera fritt i landet men är i praktiken nära sammankopplade med regeringspartiet. I samband med fredliga demonstrationer mot ett gruvbolag i Teteprovinsen i juni 2017 sköts en civilperson av polis.

Religions- och övertygelsefrihet

Konstitutionen slår fast att Moçambique är en sekulär stat där alla har rätt att utöva sin religion utan diskriminering. 59,8 procent av invånarna är kristna, muslimer utgör 18,9 procent av befolkningen och 13,9 procent saknar religion enligt folkräkningen 2017. Katoliker utgör fortfarande den största andelen kristna i landet (27,2 procent 2017 jämfört med 28,4 procent 2007) men utländska anglikanska och evangeliska kyrkor har lockat många nya troende.

Moçambique har ingen statsreligion och religionsfriheten respekteras. Religiosa församlingar har rätt att etablera skolor efter att de registrerats hos justitieministeriet, men offentliga skolor tillåts inte erbjuda religionsundervisning. På landsbygden och i mindre utsträckning i städerna är animistiska trossystem vanligt förekommande och hålls ofta parallellt med en annan religion.

V. EKONOMISKA, SOCIALA OCH KULTURELLA RÄTTIGHETER

Rätten till arbete, rättvisa arbetsvillkor och relaterade frågor

Moçambique har ratificerat ILO:s åtta centrala konventioner men brister i genomförandet av dessa, inte minst vad gäller förbud mot tvångsarbete, barnarbete och diskriminering.

Merparten av de cirka 10,7 miljoner människor som arbetar i Moçambique är småskaliga lantbrukare – som främst producerar för självhushåll – eller verksamma inom mikro-, små- och medelstora företag alternativt på den informella arbetsmarknaden.

Omkring 300 000 ungdomar uppnår årligen arbetsför ålder; kampen mot arbetslöshet är sålunda central. Antalet arbetstillfällen i den formella sektorn har dubblerats sedan 2003 men det råder fortsatt stor brist på formella

anställningar. Majoriteten arbetar därför i den informella sektorn som utgör 90 procent av arbetsmarknaden och som ger ett otillräckligt skydd för arbetarnas rättigheter. Arbetslösheten är drygt 25 procent, med en hög ungdomsarbetslöshet. Cirka 77 procent av de som arbetar tjänar inte tillräckligt för att ta sig över fattigdomsgränsen på 3,10 amerikanska dollar per dag.

Kvinnor är överrepresenterade i den informella sektorn, liksom inom jordbruket, samt inom obetalt arbete i hemmet. Fler män än kvinnor har formella lönearbeten och högre lön. En underliggande orsak till detta är den stora skillnaden i utbildning mellan män och kvinnor samt könsstereotypiska normer och diskriminering. Regeringen har öppnat upp för hembiträden och gatuförsäljare att ansluta sig till det statliga pensionssystemet.

Migrantarbetare är mer utsatta på arbetsmarknaden liksom i samhället generellt.

Rätten till bästa uppnåeliga fysiska och mentala hälsa

Enligt konstitutionen har alla medborgare rätt till en god hälsa utan diskriminering på grund av hudfärg, etniskt ursprung, födelseort, utbildningsnivå eller kön. Läkarbesök är kostnadsfria och läkemedel subventioneras. I praktiken utgör dock brist på läkemedel en betydande utmaning och omfattande smuggling samt illegal försäljning förekommer. Bristen på adekvat sjukvård påverkar särskilt människor på landsbygden. Medellivslängden är 56 år för män och 59 år för kvinnor.

Mödradödligheten uppgick 2015 till 489 per 100 000 levande födselar. Enligt FN:s befolkningsfond UNFPA är tidiga graviditeter en viktig orsak till den höga siffran. Mödrar under 20 år utgör en femtedel av dödsfallen. Av dödsfallen skedde 51 procent i samband med födselar i hemmet. Bristande tillgång till kvalificerad sjukvård är en orsak till den höga barnadödligheten (68 per 1 000 levande födselar). Abort är sedan 2014 tillåtet utan restriktioner före vecka tolv och med särskilda skäl upp till vecka 24. Kunskapen om lagen är dock mycket begränsad, särskilt på landsbygden där även medvetenheten om moderna preventivmetoder är låg. Osäkra aborter är fortfarande en av de vanligaste orsakerna till mödradödlighet.

Totalt 11,5 procent av befolkningen mellan 15 och 49 år har hiv, vilket gör att Moçambique enligt Unicef har det åttonde högsta antalet invånare med

hiv i världen. Kvinnor utgör 58 procent av alla som lever med hiv. Även bland ungdomar är det fler flickor än pojkar som är smittade. Tillgången till bromsmediciner har ökat. År 2015 hade drygt 53 procent av de som lever med hiv tillgång till antiretroviral behandling, att jämföra med drygt 34 procent två år tidigare.

Rätten till utbildning

Moçambique har en av världens lägsta nivåer vad gäller antal invånare som genomgår fullständig grundskoleutbildning. Särskilt flickor avbryter sin skolgång i förtid. Endast 48 procent har genomfört en fullständig grundskoleutbildning och bara 56 procent kan läsa. Enligt konstitutionen har alla medborgare rätt till utbildning men skolgången är inte obligatorisk. Fler barn går idag i skolan jämfört med tidigare och det går nu färre elever per lärare än tidigare; från 76 elever per lärare år 2004 till 62 elever per lärare år 2016. Grundskoleutbildning är sedan 2004 avgiftsfri upp till årskurs 7 men föräldrarna måste betala för skoluniform och läromedel. Detta utgör ofta ett stort hinder och föräldrarna måste ofta välja vilket barn som ska få gå i skolan.

Ökade investeringar i utbildningssektorn har lett till förbättrade resultat, men de regionala skillnaderna är stora inom landet, där de södra delarna visar bättre resultat. Bland kvinnor är analfabetismen genomgående högre. *Human Rights Watch* har rapporterat om barn med albinism som inte går till skolan av rädsla för att bli attackerade.

Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard och social trygghet

De senast genomförda fattigdomsanalyserna från bland annat Världsbanken bekräftar att Moçambique sedan början av 2000-talet upplevt en omfattande och kontinuerlig minskning av fattigdomen. Fattigdomsminskningen har drivits av en stabil makroekonomisk situation och en hög ekonomisk tillväxt. Moçambiques tillväxtmönster har dock varit exkluderande eftersom den drivits av kapitalintensiva investeringar (så kallade megaprojekt) som skapat få arbetstillfällen. Tjänstesektorn har gradvis ökat i betydelse samtidigt som jordbrukssektorn har minskat.

Moçambique rankas på plats 180 av 189 granskade länder i FN:s utvecklingsprogram (UNDP) index för mänsklig utveckling. En anledning är de stora utmaningarna var gäller skolgång, särskilt för flickor.

Trots framstegen med att minska fattigdomen levde 1,4 miljoner fler människor i fattigdom 2015 jämfört med 2003 till följd av den höga befolkningstillväxten. Totalt lever cirka 12,4 miljoner i fattigdom. Den ekonomiska ojämlikheten ökar i landet, bland annat mellan stad och landsbygd samt mellan regioner. Klyftan mellan kvinnor och män har visserligen minskat men sett i ett regionalt perspektiv är skillnaderna fortsatt stora. Nästan 92 procent av befolkningen lever under den övre fattigdomsgränsen på 5,5 amerikanska dollar per dag.

Prisfall på råvaror, extremväder och de illegala ”gömda” lånen, har försämrat levnadsförhållandena under perioden 2015–2018. Under perioder var inflationen hög och priset på viktiga basvaror ökade markant.

VI. RÄTTEN ATT INTE UTSÄTTAS FÖR DISKRIMINERING

Kvinnors åtnjutande av de mänskliga rättigheterna

Moçambiques konstitution förbjuder diskriminering på grund av kön men i praktiken förekommer många hinder för att kvinnor och flickor till fullo ska åtnjuta de mänskliga rättigheterna.

Kvinnors representation i parlamentet har överstigit 30 procent sedan år 2000. Idag är 37 procent av parlamentarikerna kvinnor. En bidragande orsak är användandet av listkvotering inom regeringspartiet Frelimo. Den kvinnliga representationen på lokal nivå är mycket begränsad till följd av strukturella sociopolitiska, ekonomiska och kulturella hinder. I kommunalstyrelserna utgör andelen kvinnor 34 procent sedan valet i oktober 2018, en minskning från 38 procent i föregående kommunalval. Sex av 53 kommuner har en kvinnlig ordförande i den kommunala administrationen. Parlamentets talman är kvinna.

Könsrelaterat våld utgör fortfarande ett stort problem för flickor och kvinnor. Statistik från hälsovårdsministeriet från 2018 visar att 22 procent av kvinnor mellan 15 och 49 år har drabbats av fysiskt partnervåld, sexuellt våld eller bådadera någon gång under livet. Mörkertalet är dock stort och flera studier inom hälsosektorn visar på nivåer runt 50 procent. Våld i hemmet och den höga andelen barnäktenskap är den främsta förklaringen. År 2005 skrev Moçambique under *African Women's Protocol* vilket gav kraft till kvinnorrättsorganisationer i landet att införa protokollets innehåll i nationell lag. 2009 antogs därefter en omfattande lag som kriminaliserar könsrelaterat

våld, inkluderande sexuellt våld i nära relationer (även inom äktenskap). 25 000 fall rapporterades till polisen 2017. Regeringen lanserade under 2018 en ny nationell treårig handlingsplan för att motverka könsrelaterad våld. Planen är underfinansierad vilket begränsar genomförandet.

Marklagen (*Lei de Terra*) från 1997 erkänner sedvanerätt så länge den inte strider mot nationella lag, och den ger män och kvinnor lika rätt att bruka och arva mark. Dock anges ingen arvsordning vilket i praktiken gör att mark oftast går till den avlidne makens familj istället för maken eller de egna barnen (särskilt om de är flickor). Det finns stora regionala skillnader. Under 2019 har en revision av Moçambiques familjerättslagstiftning (*Lei da Família*) inletts, vilken syftar till att stärka kvinnors arvsrätt.

Barnets rättigheter

Över 46 procent av landets befolkning är under 15 år, enligt landets senaste folkräkning 2017. Unicef rapporterar att ca 13 procent av barn 0–12 år har förlorat minst en förälder. I enlighet med konstitutionen ska alla offentliga organ och privata institutioner ta hänsyn till ”barnets överordnade intressen”. Under de senaste tio åren har regeringen antagit lagstiftning och genomfört åtgärder för att förbättra barnens situation, men många utmaningar kvarstår. Barns undernäring är ett allvarligt problem och enligt hälsoministeriet lider 43 procent av alla barn under fem år av kronisk undernäring.

Moçambique fortsätter att vara ett land med hög andel barnäktenskap. Enligt Unicef har Moçambique det nionde högsta antalet barnäktenskap i världen. Nästan hälften (48 procent) av samtliga flickor gifter sig före 18 års ålder. 14 procent är gifta före de fyller 15 år. Det moçambikiska parlamentet införde i juni 2019 lagstiftning som innebär att minimiåldern för att ingå äktenskap höjs till 18 år.

Tidiga graviditeter, brist på sanitetsprodukter för menstruerande flickor samt krav på arbete i hemmet är en del av anledningarna till att flickor avslutar sin skolgång tidigare än pojkar. FN uppskattar att 46 procent av flickor mellan 15–19 år är eller har varit gravida. 2019 upphävde utbildningsministern en förordning från 2003 där gravida flickor hänvisades till kvällsundervisning. Detta har varit en huvudfråga för kvinnoorganisationer och internationella samfundet.

Enligt Världsbanken lever 200 000 barn under 15 år med hiv i Moçambique (2016). Majoriteten av barnen har blivit smittade av sina mödrar men många smittas också genom sex. Av de smittade barnen har endast 36 procent tillgång till bromsmediciner. Efter malaria är hiv och aids den största anledningen till sjukdom och barnadödlighet (Unicef). Landet har arbetat för att stävja denna negativa utveckling och har påbörjat distribution av bromsmediciner till smittade barn.

Våld och övergrepp mot barn förekommer i betydande utsträckning. Det är särskilt vanligt att flickor utsätts för sexuella övergrepp och sexuellt utnyttjande och vanvård. Människohandel av barn och tvångsäktenskap är utbrett.

Amnesty International rapporterar att barn ofta sitter fängslade tillsammans med vuxna till följd av platsbrist i de ungdomsfängelser som finns. Antalet barnhushåll (familjer utan vuxna) har enligt den senaste folkräkningen ökat dramatiskt de senaste tio åren, från cirka 6 000 familjer till 11 000 familjer.

Flera reformer har genomförts för att åtgärda problemen med barnarbete men Unicef uppskattar att alltså omkring 22 procent av alla barn mellan 5–14 år arbetar.

Rättigheter för personer som tillhör nationella, etniska, språkliga och religiösa minoriteter samt urfolk

Diskriminering på grund av etnisk tillhörighet är förbjuden enligt konstitutionen. Befolkningen är uppdelad i etniska grupper och det finns ett fyrtiotal språk. Maktpartiet Frelimo har även sedan befrielsetiden drivit en tydlig linje mot etnisk diskriminering och förhållandet mellan de olika etniska och religiösa grupperna präglas av tolerans. Frelimo har verkat för politisk representation från olika områden och från etniska grupper i partiet.

Maktpartiets Frelimos styrande skikt har historiskt bestått av etniska grupper som finns i landets södra och norra delar. Oppositionspartiet Renamo har traditionellt stötts av grupper från landets centrala provinser. Etnisk tillhörighet är i viss mån ett tabubelagt ämne i Moçambique och därav är det svårt att dra generella slutsatser om dess påverkan på politiken, också på grund av en rörlig etnisk sammansättning och ökad inhemsk migration. Både i städer och på landsbygd förekommer dock social och ekonomisk exkludering baserat på etnisk bakgrund.

Hbtq-personers åtnjutande av mänskliga rättigheter

Ur ett regionalt perspektiv finns en relativt hög tolerans gentemot hbtq-personer i Moçambique. Det finns inga rapporter om systematiskt våld mot hbtq-personer, men samkönade sexuella relationer är fortfarande stigmatiserande, inte minst på landsbygden. Många hbtq-personer är inte öppna med sin sexuella läggning på grund av detta.

Diskriminering av hbtq-personer vid offentliga vårdinrättningar förekommer. Den nya straffrättslagstiftningen från 2015 avkriminaliserade i praktiken samkönade sexuella relationer. I praktiken har dock den tidigare lagen, som innehöll en artikel om förbud, aldrig tillämpats. Samkönade äktenskap är inte tillåtna. FN:s särskilda sändebud för hbtq-frågor besökte för första gången Moçambique i december 2018 på inbjudan av regeringen.

Flyktingars och migranternas rättigheter

Enligt FN: flyktingkommissarie befinner sig cirka 28 500 utländska flyktingar i Moçambique. Majoriteten av flyktingarna kommer från Demokratiska republiken Kongo, andra delar av Stora sjöregionen och Somalia. Över 24 000 asylsökande väntar på beslut om flyktingstatus.

Över 1,85 miljoner människor påverkades av den kraftiga cyklonen Idai som drabbade Moçambiques centrala region i mars 2019. Tusentals människor tvingades lämna sina hem och över 140 000 personer intogs i tillfälliga läger. Det rapporterades om bristande sanitet i lägren vilket ledde till flera dödsfall av kolera, men en epidemi kunde undvikas genom ett massvaccineringsprogram.

Human Rights Watch har rapporterat om anklagelser riktade mot lokala ledare som krävts sexuella tjänster i utbyte mot humanitärt bistånd. En dryg månad efter cyklon Idai slog till mot landets centrala region drabbades Moçambique av en andra cyklon, Kenneth, i den norra provinsen Cabo Delgado. FN:s livsmedelsprogram (WFP) uppskattar att över 373 000 människor påverkades och över 20 000 personer intogs i tillfälliga läger.

Enligt *Human Rights Watch* har våldsamma attacker kopplade till islamism i Cabo Delgado resulterat i över tusen internflyktingar sedan oktober 2017. Många har dock kunnat återvända till sina byar.

Rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Moçambiques konstitution förbjuder diskriminering på grund av funktionsnedsättning. Diskriminering av gruppen är trots detta vanligt. Lagstiftningen stipulerar att skolor ska anpassas till barn med funktionsnedsättning men detta sker sällan i praktiken, vilket innebär att dessa barn ofta inte går i skolan. Arbetsmarknadsdepartementet erbjuder personer med funktionshinder viss kompetensutveckling.

Situationen för människor med psykisk sjukdom är särskilt svår. Landet har enbart 0,04 psykiatriker per 100 000 patienter och endast ett specialistsjukhus. Sjukhuset är överfullt och saknar bland annat medicin och livsmedel. Det är inte ovanligt att personer med psykisk sjukdom överges av sin familj och hamnar i hemlöshet.

VII. EXEMPEL PÅ SVENSKT OCH INTERNATIONELLT ARBETE RÖRANDE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER, DEMOKRATI OCH RÄTTSSSTATENS PRINCIPER

Regeringens demokratisatsning, som går ut på att Sverige i alla sammanhang ska stå upp för demokratiska principer, arbeta för att stärka demokratin och uttrycka kritik när den brister, genomförs också i Moçambique. Sverige stöder ett 60-tal civilsamhällsorganisationer över hela landet som bland annat arbetar med att främja de mänskliga rättigheterna inklusive sexuella och reproduktiva rättigheter, barn (med särskilt fokus på att motverka barnäktenskap), kvinnor, personer med funktionsnedsättning och hbtq-personer. Sverige bidrar genom civilsamhället även till kapacitetshöjande insatser till såväl valmyndigheten som de politiska partierna.

Sverige har under många år bland annat stött Moçambiques motsvarigheter till Skatteverket, Riksrevisionen och Statistiska centralbyrån i syfte att öka transparensen och den moçambikiska statens kapacitet. EU verkar för att etablera en särskild dialog med Moçambique kring de mänskliga rättigheterna utöver existerande politisk dialog.

Den senaste granskningen i FN:s universella granskningsmekanism (UPR) ägde rum 2016. Sverige rekommenderade Moçambique lagstifta mot diskriminering baserad på sexuell läggning och genusidentitet. Rekommendationen noterades. Vidare rekommenderade Sverige Moçambique att vidta konkreta åtgärder för att uppfylla landets åtaganden under konvention mot tortyr och att acceptera ett besök av FN:s särskilda

rapportör för utomrättsliga avrättning (inget besök har hittills ägt rum). Den tredje rekommendationen från Sverige var att kriminalisera äktenskap innan 18 års ålder, vilket Moçambique accepterade .

VIII. RATIFICERING AV CENTRALA KONVENTIONER OM MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (*International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR*) ratificerades år 1993. Mocambique är inte part till det fakultativa protokollet om enskild klagorätt. Det fakultativa protokollet om avskaffandet av dödsstraffet ratificerades år 1993.

Mocambique är inte part till internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (*International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR*) eller det fakultativa protokollet om enskild klagorätt.

Internationella konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering (*International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD*) ratificerades år 1983.

Konventionen om avskaffandet av all slags diskriminering mot kvinnor (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW*) ratificerades år 1997. Det fakultativa protokollet om enskild klagorätt ratificerades år 2008.

Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, (*Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CAT*) ratificerades år 1999. Det fakultativa protokollet om förebyggande av tortyr ratificerades år 2014.

Konventionen om barnets rättigheter, (*Convention on the Rights of the Child, CRC*) ratificerades år 1994. Det fakultativa protokollet om indragning av barn i väpnade konflikter och det fakultativa protokollet om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi ratificerades år 2004 respektive år 2003.

Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD*) ratificerades år 2012.

Internationella konventionen till skydd för alla människor mot påtvingade försvinnanden (*International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, ICED*) undertecknades år 2008 men har inte ratificerats.

1951 års konvention angående flyktingars rättsliga ställning (*Convention Relating to the Status of Refugees, 1951 Refugee Convention*) ratificerades år 1983. Det tillhörande protokollet ratificerades år 1989.

Mocambique är inte part till Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen (*Rome Statute of the International Criminal Court*).

Regionala instrument

Afrikanska stadgan om mänskliga och folkens rättigheter (*African Charter on Human and Peoples Rights, ACHPR*) ratificerades år 1989. Tilläggsprotokollet om kvinnors rättigheter ratificerades år 2005.

Afrikanska stadgan om barnens rättigheter och välfärd (*African Charter on the Rights and Welfare of the Child, ACRWC*) ratificerades år 1998.